

Южека Роман Сергійович,
студент магістратури
юридичного факультету
Науковий керівник –
Наливайко Лариса Романівна,
професор кафедри
загальноправових дисциплін
юридичного факультету
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор,
Заслужений юрист України

ДЕРЖАВНІ ГАРАНТІЇ ОСОБАМ ДЛЯ НАДАННЯ БЕЗОПЛАТНОЇ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ: УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ ЇХ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Питання забезпечення прав і свобод людини і громадянина набувають особливого значення, оскільки виступають одним із головних критеріїв оцінки ефективності реформування всіх сфер суспільного життя. В цьому аспекті право на правову допомогу є ключовим в системі реалізації прав людини та громадянина в Україні. Вищезазначене свідчить про актуальність дослідження державних гарантій особам для надання безоплатної правової допомоги, удосконалення механізму їх забезпечення, пропозиції щодо удосконалення правової допомоги в цілому.

Право на безоплатну правову допомогу знайшло своє відображення у міжнародних документах. У ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод закріплено, що кожен, кого обвинувачено у вчиненні кримінального правопорушення, має право захищати себе особисто чи використовувати правову допомогу захисника, обраного на власний розсуд, або одержувати таку допомогу безоплатно, якщо цього вимагають інтереси правосуддя [1]. В свою чергу, ч. 3 ст. 14 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права визначає, що кожен має право при розгляді будь-якого пред'явленого йому обвинувачення на гарантії на основі повної рівності, а саме бути судимим в присутності підсудного і захи-

щати себе особисто або через обраного ним захисника, бути повідомленим про це право і мати призначеного йому захисника в будь-якому випадку, коли інтереси правосуддя того потребують, безкоштовно для особи в такому випадку, коли у неї недостатньо коштів для оплати захисника [2].

Відповідні положення міжнародного права отримали законодавче закріплення у Конституції України і виступають однією з важливих гарантій дотримання прав і свобод людини і громадянина [3].

Запровадження інституту безоплатної правової допомоги у відповідності до стандартів Ради Європи та практики Європейського Суду з прав людини ПАРЄ розцінює як важливий інструмент покращення доступу до правосуддя [4, с.24]

Прийняття Закону України «Про безоплатну правову допомогу» [5] від 2 червня 2011 року дало змогу Україні отримати правову базу та інституціональний механізм для реалізації як закріпленого чинним законодавством права кожного на правову допомогу, зокрема у випадках, коли вона відповідно до Закону має надаватись безоплатно, так і зобов'язань за низкою міжнародних договорів, які містять положення щодо надання правової допомоги і учасником яких є Україна.

Для забезпечення права на захист від обвинувачення та надання правової допомоги при вирішенні справ у судах та інших державних органах в Україні діє адвокатура. Так, у Законі України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» зазначається, що адвокати є суб'єктами надання безоплатної правової допомоги [6, с. 7].

Особи, які надають правову допомогу, наділяються професійними правами й обов'язками, пов'язаними з їх участю в судовому процесі. Вони повинні сприяти участі цих осіб у судовому процесі та ефективному наданню правової допомоги. Зокрема, відповідно до пунктів 4–8 частини 1 статті 25 Закону України «Про безоплатну правову допомогу» до цих прав належать такі: 1) запитувати й отримувати документи та інші матеріали або їх копії, необхідні у зв'язку з наданням безоплатної вторинної правової допомоги в судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами; 2) збирати відомості з метою використання їх під час захисту прав і законних інтересів осіб, які мають право на отримання безоплатної вторинної правової допомоги;

3) ознайомлюватись в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах та організаціях із необхідними для забезпечення ефективного правового захисту документами, крім тих, що є державною таємницею; 4) інформувати центр із надання безоплатної вторинної правової допомоги про настання обставин, що передбачають припинення надання безоплатної вторинної правової допомоги у випадках, передбачених частиною 1 статті 23 Закону України «Про безоплатну правову допомогу»; 5) право на належну оплату діяльності з надання безоплатної вторинної правової допомоги тощо [5].

Водночас адвокат, який надає безоплатну вторинну правову допомогу, має такі обов'язки: 1) неухильно дотримуватись вимог Конституції України, Закону України «Про безоплатну правову допомогу», міжнародних договорів України, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України, та інших нормативно-правових актів; 2) надавати якісно й у необхідному обсязі безоплатну вторинну правову допомогу; 3) приймати до провадження справи осіб, які потребують безоплатної вторинної правової допомоги, відповідно до договорів, укладених із центром із надання безоплатної вторинної правової допомоги; 4) не розголошувати конфіденційну інформацію про особу, що стала відомою у зв'язку з наданням безоплатної вторинної правової допомоги [5].

Особа, яка має право на надання правової допомоги, допускається ухвалою суду за заявою особи, яка бере участь у справі. Водночас, незважаючи на вказане, викликає занепокоєння визначення іншого фахівця в галузі права, який також може надавати правову допомогу в цивільному процесі. На жаль, немає ні його законодавчої дефініції, ні визначення, сформованого в рішеннях Конституційного Суду України чи постановках вищих судових інстанцій. Тому, в юридичній літературі тривають дискусії щодо змісту поняття «фахівець у галузі права» [7].

В спеціалізованій літературі зазначається, що обсяг прав особи, яка надає правову допомогу, у цивільному процесі необхідно доповнити правом «подавати клопотання, подавати докази, подавати усні й письмові пояснення, ставити питання іншим особам, які беруть участь у справі, тощо» [8, с. 82]. Слід погодитися із цією думкою, оскільки процесуальний статус особи, яка надає правову допомогу, не сприяє наданню ефективної правової допомоги, адже права цьо-

го учасника є обмеженими порівняно з правами представника; на- томість особа, яка надає правову допомогу, не має права брати ак- тивну участь у судових засіданнях, тому її правова допомога має позасудовий характер [8, с. 82]. Отже, права особи, яка надає пра- вову допомогу, варто розширити хоча б тими, які запропоновано науковцями, інакше сенсу в такому учаснику судового процесу майже немає.

Прийняття Закону України «Про надання безоплатної правової допомоги» було досить доцільним, та в подальшому сприятиме державі у забезпеченні належного виконання міжнародних зоб- ов'язань у сфері захисту прав людини, запровадженні європейсь- ких стандартів у галузі надання правової допомоги та доступу до правосуддя.

Дивлячись на досвід зарубіжних країн, підставно стверджува- ти, що значним кроком на шляху до вирішення проблеми безоплат- ної правової допомоги в Україні, стало впровадження юридичних клінік, які створюються як структурні підрозділи вищого навчаль- ного закладу і займаються наданням юридичної допомоги соціально незахищеним верствам населення на безоплатній основі. Завдяки своєму функціонуванню юридична клініка створює умови для залу- чення студентів правників до практики та надання безкоштовної правової допомоги тим, хто її потребує. Тобто така діяльність міс- тить в собі два компоненти: соціальний (безкоштовна правова до- помога) та навчальний (вдосконалення практичних знань та умінь студентів) [9, с. 125].

Належне функціонування юридичної клініки є неможливим без її ефективної організації, яке полягає не лише у кадровому, інфор- маційному, матеріально-технічному та фінансовому забезпеченні, але й нормативному врегулюванні діяльності на локальному рівні (зокрема, у статуті вищого навчального закладу та положенні про юридичну клініку), а також інших внутрішніх актах з організації роботи [10, с. 121]. Безумовно, для стимулювання належної право- вої допомоги студентами необхідна така система правового регу- лювання юридичних клінік, яка сприятиме налагодженню цього процесу та відповідатиме сучасній українській дійсності.

Реформування системи безоплатної правової допомоги в Укра- їні потребує часу, узгодження законодавства з питань надання без-

оплатної правової допомоги із європейськими нормами та стандартами в галузі захисту прав людини, накопичення та узагальнення досвіду діяльності експериментальних центрів з надання безоплатної правової допомоги [11, с. 29].

Отже, важливою умовою для формування правової держави є забезпечення ефективного та всебічного захисту прав та охоронюваних законом інтересів людини та громадянина. Багато питань, пов'язаних із наданням безоплатної правової допомоги залишаються невирішеними. З огляду на це, вкрай важливим є удосконалення правової допомоги, організації діяльності адвокатів та інших суб'єктів надання правової допомоги з метою створення дієвої моделі правової допомоги в Україні.

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 року / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення: 25.09.2018).

2. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 року / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043 (дата звернення: 25.09.2018).

3. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 року №254к/96-ВР / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

4. Гець О. Історичний та сучасний погляди на надання безоплатної правової допомоги адвокатами. *Юриспруденція: теорія і практика*. 2011. № 11. С. 23 – 27.

5. Про безоплатну правову допомогу : Закон України від 02 червня 2011 року (із змінами, внесеними згідно із Законами) / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 51. Ст. 577.

6. Вишневецький А.В. Закон України «Про безоплатну правову допомогу»: основні положення та підходи до впровадження. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 3. С. 5-13.

7. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 5 липня 2012 року. *Офіційний вісник України*. 2012. № 62.

8. Кравчук В.М. Науково-практичний коментар до Цивільного процесуального кодексу України / В.М. Кравчук, О.І. Угриновська. 2-ге вид., перероб. і доп. Х.: Фактор, 2010. 800 с.

9. Бежевець А.М. Безоплатна правова допомога: проблеми розвитку. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. *Політологія. Соціологія. Право*. 2012. № 1. С. 125-127.

10. Лоджук М.Т. Юридичні клініки в Україні: освіта та правова допомога : монографія / за ред. М.Т. Лоджук. Одеса: Фенікс, 2015. 328 с.

11. Шаталюк С.Д. Конституційне забезпечення безоплатної правової допомоги – суттєва складова сучасної демократії. *Наукові праці*. 2009. Вип. 112. Т. 125. С. 25-29.